

Ankara Kitabevlerine Dair...

About Bookstores of Ankara...

Turan TANYER

turantanyer@gmail.com

Öz

Bu makalede, 1960 yılına kadar Ankara'da kurulan kitabevleri konu edilmiştir. Eski kitabevlerinden günümüze yazılı olarak kalan çok sınırlı sayıda belge olduğundan, Ankara'da kitapçılığın ilk yılları ve ilk kitabevleri konularında çok az bilgi bulunabilmektedir. Makalede gazete kupürleri, kitap kapakları, kitap ayraçları, söyleşiler, ilanlar ve çeşitli kaynaklardan yola çıkılarak, Ankara'da 1930-1960 yılları arasında bazıları yayıncı olarak da hizmet vermiş olan kitabevleri incelenmiştir.

Anahtar sözcükler: Akba Kitabevi, Tarık Edip Kitabevi, Berkalp Kitabevi, Çankaya Kitabevi, Maarif Yayınevi, Tarhan Kitabevi, Haşet Kitabevi, Suhulet Kitabevi, Çankaya Kitabevi, Arda Kitabevi, Dilmen Kitabevi, Tümen Kitabevi, Kültür Kitabevi, Bilgi Kitabevi

Abstract

This article deals with the bookstores established in Ankara until the year of 1960. The information about the first years of bookselling and the first bookstores in Ankara is considerably scarce because of the very limited number of written documents that survived to our day. Within this scope and by means of press clippings, book covers, bookmarks, interviews, advertisements and various sources, the article takes a look at the bookstores in Ankara, some of which also served as publishing houses, between 1930-1960.

Keywords: Akba bookstore, Tarık Edip Bookstore, Berkalp Bookstore, Çankaya Bookstore, Maarif Publishing House, Tarhan Bookstore, Haşet Bookstore, Suhulet Bookstore, Çankaya Bookstore, Arda Bookstore, Dilmen Bookstore, Tümen Bookstore, Kültür Bookstore, Bilgi Bookstore

Giriş

Cumhuriyet öncesi Ankara'sına ilişkin genel olarak, Hacı Bayram Camii çevresinde bir tür sahaflığın söz konusu olduğu, yazma ve matbu eserlerin orada alınıp satıldığı söylenir. Somut bilgi bulunmamasına rağmen Hacı Bayram Camii ve çevresi ile Karaoğlan, Balıkpazarı gibi kentin en hareketli alanlarında kitap ticareti yapıldığı düşünülebilir. Buradan hareketle kitabın, 19. yüzyılın ikinci yarısındaki sur içi İstanbul'da olduğu gibi, tütün, kırtasiye gibi malların satıldığı küçük dükkanlardan gelip geçtiğini söylemek mümkündür.

Ankara'nın başkent olmasıyla birlikte nüfus artışı ve yapılaşma yaşanırken, günlük yaşam alanları da çeşitlenmiş

ve bu alanları besleyen ticaret kanalları çoğalmıştır. 1927 yılına ait ticaret yıllığının Ankara'ya ayrılan sayfalarında "kitapçılar" yoktur. Buna karşılık "kırtasiyeciler"e yer verilir. İlgili başlığın altında şu adlar sayılır: Karaoğlan'da Fazlı Oğlou Ali, Balıkpazarı tarafında Halil Hilmi, Karaoğlan'da Mehmed Kiamil [Kâmil], Taşhan'da Seifoullah [Seyfullah] et Nedjib [Necip] Frères [Biraderler] (*Türk ticaret*, 1927, s. 674). Karaoğlan'daki Mehmet Kâmil Bey'in kitap, dergi sattığını belirten başka kaynaklar bulunduğundan bu kişilerin kitap da sattıkları anlaşılmaktadır.

1920'lerin başındaki Ankara'yı hem öğretmen hem de gazeteci olarak tanıyan Enver Behnan Şapolyo, "ilk kitapçılar" olarak Ahmet Edip ve Hakkı Baha adlarını verir

(1967, s. 199). Osman Veliettin'in *Ankara Rehberi*'nde ise 1929 yılında Ankara'da üç kitapçının olduğu belirtilir: Ahmet Edip, Mehmet Kâmil, Fazlıoğlu Bekir Efendi (1930, s. 80). Bu bilgilerden de görülebileceği gibi, kitabevi işleten iki kişinin adı daha sık geçmektedir: Mehmet Kâmil ve Ahmet Edip Beyler. Mehmet Kâmil Bey'e Cemil S. Bozok'un anılarında rastlanır. Babası Salih Bozok'un anılarını yayına hazırlarken baş tarafa kendi çocukluk ve gençlik yıllarını da ekleyen Cemil Bey, Ankara Sultanisi öğrencisidir: "Futbola meraklıydım. Sınıf takımında oynuyordum. O tarihlerde Ankara'nın yegâne kütüphanesi olan Kâmil Efendi'nin İstanbul Kütüphanesi'ne her hafta muntazaman gelen Spor Âlemi dergisini de takip ediyordum" der (Bozok ve Bozok, 1985, s. 121).

Yukarıdaki anlatıdan Mehmet Kâmil Bey'in kitabevinin adının İstanbul Kütüphanesi olduğu anlaşılmaktadır.

Ahmet Edip Bey ve Tarık Edip Kitabevi

Şapolyo'nun ilk kitapçılar arasında saydığı Ahmet Edip Bey, Yemen defterdarlarından Halil Mümtaz Efendi'nin oğludur. Edip Bey, 1868'de İstanbul'da doğar, 1890'da Mekteb-i Mülkiye'yi bitirir. Trabzon İdadisi'nde muallim; Manastır,

Yanya, Şam, Beyrut, Edirne, Ankara (Taşhan) idadilerinde muallim ve müdür olarak görev yapar. 1909'dan sonra Maarif Nezareti'nde görevlendirilen Edip Bey, birkaç yıl İstanbul'da kaldıktan sonra 1922'de Ankara'ya ikinci defa gelir, 1928'de emekliye ayrılır (Çankaya, 1969, ss. 446-447).

Ahmet Edip Bey 1928'de Karaoğlan'da *Ahmed Edib Kitabevi*'ni açar, 1932 yılına kadar işletir. 1932 Mayıs ayında İstanbul'dayken bilinmeyen bir nedenle intihar eden Edip Bey'in Karaoğlan'daki dükkânının başına oğlu Tarık Edip [Burkan] Bey geçer.

Tarık Edip ve Şeriki Kütüphanesi ya da Tarık Edip Kitabevi, Zafer Anıtı yönünden Anafartalar Caddesi başında, Taşhan'ın karşısına düşen dükkânlar arasındadır. Yanındaki Yıldız Tecim Evi, daha ilerideki İstanbul Otel ve Pastanesi, diğer işyerleri, arkasındaki Maarif Vekâleti'yle kitap mağazası, kendisinin bastırıldığı Ankara'nın çok bilinen bir fotokartında görülebilmektedir (Şekil 1). Zaten Tarık Edip Bey 1930'larda Ankara'dan çeşitli yapıların, anıtların görüntülerini taşıyan ve bazılarının üzerinde T.E. yazılı olan çok sayıda fotokart bastırmıştır. Kataloğu ya da hakkında bir bilgi bulunmayan fotokartların tam olarak

Şekil 1. Ulu Meydanı'nda Tarık Edip Kitabevi'nin de aralarında olduğu dükkânlar görülmektedir.

Kaynak: Ulu Meydanı, t.y.

sayısı bilinmemekle birlikte, bir koleksiyon derlemesindeki örnekler dikkate alındığında, 200'den fazla çeşidi olduğu anlaşılmaktadır (Cangır, 2007).

Edip aynı yıllarda yayın alanında da etkindir (Şekil 2). Bir ara dönemin önde gelen düşünür ve yazarlarından, Nusret Kemal [Köymen] Bey'in köy-köycülük ideolojisi çerçevesinde kaleme aldığı kitaplarını yayımlar.

1940'larda, Ankara'daki mağazayı bırakıp İstanbul'a yerleşerek, Ankara Caddesi'nde, Dünya Kâğıtçılık ve Kitapçılık Evi'ni açan ve yayıncılığa burada da devam eden Edip, 4 Kasım 1966'da İstanbul'da ölmüştür.

Akba Kitabevi ve Kağıtçılık

Ankaralılar Akba Kitabevi'yle 1932 yılının Şubat ayında tanışmışlardır. Gazeteye verilen ilanda, "Ankara'nın en

büyük kitap, gazete, kırtasiye mağazası" olarak tanıtılan Akba, aynı zamanda, Etem Pertev İtiryatı, Kütahya çinisi, her türlü fotoğraf levazımı ve fotoğraf makinesi satış yeridir ("Akba," 1932).

Kitabevi kuruluş döneminde dört ortaklıdır. Sahipleri Milli Mücadele yıllarında Ankara'ya gelen ve dördü de gazeteci olan Kemal Salih Sel, Bilâl, Adil ve Hüseyin Avni Bey'lerdir. İlk yıllardan kalan bir şirket kâğıdında, "Sahipleri: Bilâl, Adil, Kemal" yazılı olmasından (Şekil 3), önce Hüseyin Avni Bey'in; 16 Aralık 1934 günü posta damgalı bir zarf üzerinde ise sadece Bilâl ile Adil adlarının bulunmasından bu tarihten önce de Kemal Bey'in ortaklıktan ayrılmış olduğu anlaşılmaktadır (Şekil 4).

Bilâl Akba ve Adil Akbay ikilisinin akraba oldukları sanıldığından Akbay'ı kısaltıp "Akba" diyenler de olmuş-

Şekil 2. Antetli kâğıdındaki bilgilerden Tarık Edip Kitabevi'nin, yayıncılık ve kitap satışını iki farklı adresten yürüttüğü anlaşılabilir.

Kaynak: Tarık Edip, t.y.

Şekil 3. Akba Kitabevi'nin 1934 Mayıs ayında yaptığı bir yazışmanın antetli kâğıdında, kitabevinin sahipleri olarak Bilâl, Adil, Kemal adları görülmektedir. Kaynak: Akba Kitabevi ve Kağıtçılık Fotoğraf Malzemesi, 1934.

Şekil 4. Akba Kitabevi'nden 1934 Aralık ayında İstanbul'a gönderilen zarf üzerinde kitabevinin sahipleri olarak *Bilâl ve Adil* adları görülmektedir.

Kaynak: Akba Kitabevi, 1934.

tur. Ancak düşünülmenin aksine akraba değillerdir. Bugün Yunanistan sınırları içerisinde bulunan Parga'da, 1899'da doğan Bilâl Akba, İstanbul'da *Akşam* gazetesinde muhabirliğe başlar, 1920'de Ankara'ya gelerek *Yeniğün* gazetesinin idare müdürlüğünü üstlenir, Cumhuriyet yıllarında *Cumhuriyet*, *Akşam*, *Milliyet*, *Tasvir*, *Yeni Sabah*, *İkdam*, *Son Telgraf*'in Ankara muhabirliğini yapar. 1930'lu, 1940'lı yıllarda uzun süre Ankara Belediye Meclisi üyeliğinde bulunur. 1906 doğumlu olan Adil Akbay ise *Cumhuriyet* gazetesinin Ankara muhabiridir. Daha sonra *Son Telgraf*, *Yeni Sabah* gazetelerinin temsilciliğini yapar.

Akba Kitabevi, Anafartalar Caddesi'nde, Zincirli Cami'yi geçtikten sonra Büyük Apartman'ın altındaki Halil Naci Bey'in kırtasiye dükkânına gelmeden sol kol üzerindedir. Ceyhun Atuf Kansu, 1930'ların Anafartalar Caddesi'ni anlattığı bir yazısında Akba Kitabevi'nden şöyle söz açar:

İstanbul'dan gelen Ankara konuklarının, mebusların yemek yediği Cumhuriyet Yıldız lokantasının önünden, Zincirli Caminin hisiltılı kavak duvarları dibinden geçer, Akba kitabevinin camlarından yeni kitaplara bakardık. Leylekler nasıl, ilk şubat sonlarında Zincirli Caminin kavaklarında kurulmuş ve hiç bozulmayan yuvalarına döner gelirlerse, yeni çıkmış kitaplar da, ilk Akba kitabevine gelirdi (1973, ss. 127-128).

Bankalar Caddesi'nin başındaki Şehir Bahçesi'nde 1934 Mart'ında Akba Kitabevi'nin bir şubesi açılır (Şekil 5).

Şekil 5. Akba Kitabevi'nin ilk şubesinin açıldığı İl Özel İdaresi dükkânları (Şehir Bahçesi).

Kaynak: Ulus Şehir Bahçesi, 1933.

Şube, Bahçe'nin cadde tarafında, giriş kapısının sağında ve solunda İl Özel İdaresi'nin kiraya verdiği, aralarında Çiçekçi Sapuncakis, Hacı Bekir, Osman Nuri Uzun'un da bulunduğu bir dizi dükkânın arasındadır. Bir süre sonra yandaki dükkân da kiralanarak iki yer birleştirilir. Akba'nın ayrıca birisi Samanpazarı'nda, diğeri de İstanbul, Ankara Caddesi'nde olmak üzere iki şubesi daha vardır. Samanpazarı'ndaki şubede Bilâl Bey'in küçük kardeşi Enver, İstanbul Şubesi'nde ise Bilâl Bey'in dayısının oğlu Arif işleri yürütmektedir.

Buluşma Mekanı Olarak Akba

Akba, 1930'lu yılların Ankara'sının bilinen buluşma mekânlarından. Özellikle gazetecilerin uğrak yeridir. *Yedigün* dergisinde "Onlardan biri" imzasıyla yayımlanan bir yazıda Akba'nın o günleri anlatılır:

Ankara muhabirlerinin kendi aralarında toplandıkları yerler mahduttur. Milliyet muhabiri Mecdi Sadrettin [Sayman] ve Server Rifat [İskit] Beyler'in köşesi Hâkimiyet [*Hâkimiyet-i Milliye*] tahrir odasında, Cumhuriyetçiler yani Bilâl, Ali Süreyya [Bereketoğlu], Âdil Beyler Akba Kütüphanesi'nde, Vakit'in muhabiri İlhan [Pamir] Bey de Hakkı Tarık [Us] Bey'in yazıhanesinde.

Bütün İstanbul gazetelerinin foto muhabiri Cemal [Işıksel] Bey'i de çat burada, çat kapı arkasında diye mekânlandırmak doğru olur.

Onları herhangi bir vaka sevk ederse ya Hâkimiyet'te ya Anadolu Ajansı'nda yahut da Akba'da toplanmış bulur-

sunuz. Ekseri akşamlar Akba'nın bir dolap kadar küçük yazıhanesi caddelere kadar onların alay ve dedikodularını taşıyan bir köşektir. Dün de hepsi telefon ve telgrafla havadislerini verdikten sonra evlerine giderken orada gene topluştular; Hâkimiyet tahrir müdürü Naşit [Hakkı Uluğ] Beyle Milliyetçi Mecdi Sadrettin Bey'in Balkan Konferansı münasebetile Aynaroz'a yaptıkları seyahat, şeker fabrikası resmî küşadı için Eskişehir yolculuğu ve son Himaye-i Etfal balosunu konuştular, birbirlerine takıldılar, güldüler ve ayrıldılar (1934, s. 24).

Genel Bayi

Akba Kitabevi aynı zamanda İstanbul gazete ve dergilerinin Ankara genel bayisidir. İstanbul'un *Cumhuriyet*, *Akşam*, *Son Posta*, *Milliyet*, *Vakit* gibi günlükleri, *Yedigün*, *Akbaba*, *Karikatür*, *Karagöz* gibi haftalıkları kent içerisine uzun süre Akba aracılığıyla dağıtılacaktır. Daha sonra İstiklal Caddesi'nde, II. Vakıf Apartmanı'nın altında bir dükkân tutulur ve burası "umumî tevzi yeri" olur. Mehmet Kemal şöyle yazar:

Pek çok gazeteci de Akba Kitabevi'nin denetimi altında bulunan, hemen hemen bütün İstanbul gazetelerine bir ajans gibi servis yapan Birleşik Büro'da işe başladılar. Bilâl Akba, yanında çalışanlara haftalık verirdi. Haftalık belirli değildi. Cumartesi günleri, gazeteciler kasanın başında biraz bekletilir, sonra da Bilâl Bey, gönlünden ne koparsa avuçlarına sıkıştırırdı, "Al bakalım bu hafta bunu harca!" derdi (1983, s. 135).

Cüneyt Arcayürek de meslekteki ilk günlerini anarken, Bilâl Bey'in basın dünyasındaki ağırlıklı konumunu ve eli sıkılığını vurgular (1983, ss. 90-92). Gazeteci İlhan Çevik ise Akba'yı bir "basın merkezi" olarak gösterir (1990, s. 26).

Akba ve Akbay'la Bir Konuşma

Hikmet Münir [Ebciöğlü], Bilâl Akba ve Adil Akbay'ı Ankara Radyosu'nda hazırlayıp sunduğu *Meslekler Konuşuyor* adlı programına davet etmiş ve programdaki konuşmaları Matbuat Umum Müdürlüğü'nün Ankara'da yayımlanan *Radyo* dergisi aracılığıyla nakletmiştir. Hikmet Münir yazısında, o günlerin Ankara'sındaki bir kitabevi ile sınırlı da kalsa, mekân özelliklerini, kitap ticaretini, yayıncılığın durumunu anlatır. Ardından yazısında Akba ve Akbay'ın şu görüşlerine yer verir:

Kitapçılığın zevki her şeyden önce muhitinin bütün münevverlerine uğrak olabilmesindedir. Filhakika kitapçı dükkânları birçok muharrirlerin, müelliflerin, gazetecilerin kulübü halindedir. Saat geçmez ki mem-

leketimizin meşhur bir romancısını, bir bilginini veya bir şairini karşımızda görmeyelim. Onların eski ve yeni kitaplar arasında dolaşmaları, beraberimizde oturup sohbet etmeleri, bilgilerinden istifade ettirmeleri kadar zevkli bir şey olur mu? Kitapçı dükkânları onların dahi heyecanla uğradıkları, zevk aldıkları bir yerdi. Dükkân mini mini de olsa, kitapların açtığı kâinat onlara anlatılmaz bir huzur veriyor. Uzun bir zaman sohbet ve bilgilerinden faydalandırmayı esirgemiyorlar. Sonra mektep çocukları, türlü tabiatla kitap meraklıları bizim en sevimli ziyaretçilerimizdir (Ebciöğlü, 1943, ss. 5-24).

Hikmet Münir, Akba ve Akbay'a sorduğu nasıl kitapçı olunur, iyi bir kitapçı olmanın şartları nelerdir, sorularına aldığı cevabı şöyle aktarır:

Kitapçının her şeyden önce yüksek tahsili olması lâzım geldiğini söylediler. Her kitap isteyen müşterinin arzusundan anlayacak kabiliyette bulunmaları lâzımmış; hele her gün mektep çocuklarıyla temasta oldukları için çocuk psikolojisinden anlamaları gerekiyormuş. Her çeşit insanın okuyacağı kitabı kestirmek, bilmek de kitapçılığın şartları arasında. Bazen öyle vaziyetler karşısında kalıyorlarmış ki meselâ bir müşteri gelir, çocuğunun yaşını tahsil derecesini söyler, ona göre okunacak bir kitap verilmesini istermiş. Bunu derhâl tayin etmek ve o çocuğu faydalandırarak, sıkımayacak kitabı vermek lâzımmış (Ebciöğlü, 1943, ss. 5-24).

Münir'in, yeni kitaplardan nasıl haberdar olunuyor, o günlerde okuyucu hangi kitabı arıyor, daha çok hangi kitaplar satılıyor, sorularına aldığı cevap ise şöyledir:

Neşriyatı takip etmenin bir yolu, gazetelerdir. Sonra müelliflerin kendileridir. Münasebette bulunduğu müelliflerin bize kitap göndermeleridir. Avrupadan yeni çıkan kitapların katalogları gelir. Hülâsaları gelir. Biz bunları müşterilerimize de göndeririz. İhtiyaca göre siparişler yaparız. Fakat bu söylediklerimizin bir kısmı sulh zamanında yapılabilen şeylerdi. Şimdi bitabi Avrupadan eskisi gibi kitap gelmiyor; okuyucu sayısının pek çok artmasına rağmen her çeşit kitap bulduramıyoruz... Şimdi en çok okunan kitaplar tercüme serileridir. Bilhassa seriler pek çok rağbet görüyor. Birbiri ardınca numara sırasile alınan bu kitaplar halkta kütüphane zevkinin de artmış olduğunu gösterir. Bu meyanda Maarif Vekâleti'nin bastırıldığı klâsikler tercümeleri pek itibardadır. Keşke kâğıt bol olsa da baskı adetleri daha çoğaltılsa... Bundan başka pratik bilgi sahasındaki kitaplara rağbet ediliyor. Halk bun-

ları tehliküle [isteyerek] alıyor ve pek kısa bir zamanda mevcudu kalmıyor. Bunun haricinde belli başlı romanlarımızın eserleri cidden pek çabuk zamanda satılıyor ve az sonra yenilerini basmak lüzumu hasıl oluyor. Okuyucu nisbeti eskiye nazaran yüzde yüz artmıştır denilebilir (Ebcioğlu, 1943, ss. 5-24).

Akba Yayınları

Akba Kitabevi, yayıncılıkta Ankarada öncü kuruluşlardandır. 1930'ların başında, resmî kurumların yayıncılığı bir kenara bırakılırsa, Tarık Edip ile birlikte bir "ilk" olduğu söylenebilir. Akba'nın bastığı, Yusuf Ziya Ortaç'ın *Meşhedi Ankarada* ve Tarık Emin'in bir perdelik okul piyesi *Bu Toprak İçin* adlı yayınlar 1933 yılında raflarda yerini alır. Bunları birkaç kitap daha izleyecektir. Ancak İstanbul'un hareketli ve bereketli yayıncılığının başkentte olmayışını Bilâl ve Adil Beyler-kendi açılarından-şöyle açıklamışlardır:

Fakat hem kitap basan kitapçı olmak için bir matbaaya sahip olmak ve aynı tip kitap serisi yapmak üzere bir miktar kâğıt stok etmek lâzım olduğunu hissettik. Harpten sonra belki buna muvaffak olabileceğiz (Ebcioğlu, 1943, s. 24).

Akba sahiplerinin sözlerinin radyodan dinleyicisini bulduğu saatlerde, II. Dünya Savaşı bütün hızıyla sürmekte ve Türkiye üzerinde yarattığı olumsuz etkiler açıkça görülmektedir. İthalat azalmıştır. 1940 yılında savaşın etkilerini önlemek, ekonomik yaşamda gerekli önlemleri almak amacıyla hükümete geniş yetkiler taniyan Milli Korunma Kanunu yürürlüğe sokulmuştur. Karaborsa ile mücadele edilmekte, dönemin gazeteleri aracılığıyla, kâğıt stokçuluğundan kaçınılması, eldeki kâğıt stoklarının ilgili makamlara bildirilmesi yönünde resmî duyurular yapılmaktadır. Bilâl ve Adil Beyler'in yayın faaliyetlerini, bir miktar kâğıt stok edilmesi şartına bağlamaları biraz da bundan dolayıdır.

Bu konuşmadan birkaç ay sonra Akba kâğıt ve matbaa sorununu çözer ve ön kapağında "kedi" (Şekil 6) çizimli ambleminin yer aldığı kitaplarıyla, yayıncılıkta bir Ankara firması olur. İlk kitaplar Sabahattin Ali imzasıyla basılır. O yıllarda Sabahattin Ali Ankaradadır. Filiz Ali'den, Sabahattin Ali'nin kitap okumayı çok sevdiğini, sık sık kitapçıları dolaştığını, yurt dışından kitaplar getirttiğini ve her aybaşında maaşını aldığı anda birlikte Akba Kitabevi'ne gittiklerini, orada iki saate yakın vakit geçirdiklerini ve babasıyla kendisinin seçtikleri kitapların neredeyse hepsini aldıklarını öğreniyoruz (Sönmez, 2009, s. 26; Ali, 2011, s. 62).

Şekil 6. Akba Kitabevi'nin kitaplarının kapağında bulunan kedi amblemi.

Kaynak: Turan Tanyer Arşivi

Sabahattin Ali'nin eserleriyle yayıncılığa dönüş yapılan 1943 yılında "Akba'nın Türk Muharrirleri Serisi" nden sırasıyla *Kağm-Ses*, *Değirmen-Dağlar* ve *Rüzgâr* ile *Kuyucaklı Yusuf* çıkarılır. Aynı seriden 4 kitaplık *Evlîya Çelebi Seyahatnamesi*, Halikarnas Balıkcısı'nın ilk kitabı *Aganta! Burina! Burinata!* da yayımlanır. Aynı yıl "Tercüme Serisi" adıyla bir diziyeye başlanır. Lajos Zlahy'in *İki Esir*'i dönemin çok satan romanlarından olur. Nikolay Gogol, Jack London, Erich Maria Remarque ve Maksim Gorki'nin roman ve hikâyelerine seride yer verilir.

Yıllarca süren yayın faaliyetinde 100 kadar kitap yayımlayan Akba, 1947'de 8 sayfalık bir kitap kataloğu basılmıştır. Bu mütevazı yayın, Ankaradaki ilk kitap kataloğudur.

Akba'nın Son Yılları

Yirmi yıllık ortaklık Adil Akbay'ın 11 Temmuz 1951'deki ölümüyle son bulur. On yıl sonra da Bilâl Bey 26 Haziran 1961 günü İstanbul'da, Cadebostan'daki evinde ölür. Cenazesi Ankara'ya getirilir ve defnedilir. Kitabevi'nin yönetimi Erol Akba'ya kalır.

Ulus ve civarının eski çekim gücünü kaybettiği, Yenişehir'in yükselişe geçtiği 1960'larda Akba, Şehir Çarşısı'ndan ayrılarak Emek İş Hanı'na taşınır. Ancak yer değişikliğinden iyi sonuç alınamaz. Böylece Ankara'nın 35 yıllık Akba'sı, 1968 yılında sahneden tamamen çekilir.

Şekil 7. Berkalp Kitabevi'ne ait antetli mektup zarflarında "P.K. 80" yazması nedeniyle sözü edilen gazete ilanını veren Berkalp Kitabevi olduğu anlaşılmaktadır. Kaynak: Berkalp Kitabevi, t.y.

Ankara'da bunlar olup bitirken, İlhan Uras, 1962'de İstanbul'un Cağaloğlu semtinde, Türkocağı Caddesi'nde Akba Yayınevi'ni kurmuş ve polisiye romanlar yayımlamaya başlamıştır. Akba Kitabevi ile ilgisi olmamasına rağmen Uras, modası geçmeyen *İki Esir* romanının baskısını yapmaya ve kitap kapaklarında Akba'nın alâmet-i farikası kedi resmini kullanmaya devam etmiştir.

Berkalp Kitabevi

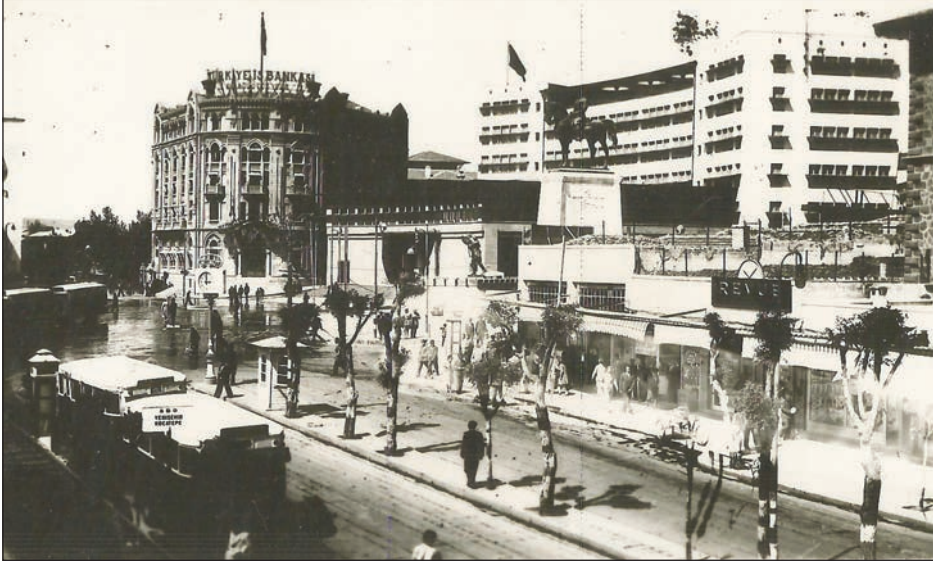
12 Ağustos 1941 tarihli *Ulus* gazetesinde yer alan "aranyor" başlıklı küçük ilan dikkat çekicidir: "Bir Kitabevi için Türk ırkından daktilo ve satıcı bayan aranmaktadır. Almanca ve biraz Fransızca bilmesi şarttır. İyi maaş verilecektir. Ankara P. K. 80 adresine müracaat" (Şekil 7).

İlanı veren Berkalp Kitabevi, birkaç ay sonra Maarif Vekâleti'nin Bankalar Caddesi tarafında bulunan Uğrak Büfe, Revue mağazaları ve Terzi Yaşar Kotay'ın işyerleri sırasında (Şekil 8) faaliyete geçmiştir.

Kitabevi'nin sahibi İbrahim Berkalp, 1913 Rusçuk doğumludur. Kitabevi'nde Almanyadan getirtilen kırtasiye, büro malzemesi ile birlikte okul kitapları, Türkçe ve başta Almanca olmak üzere yabancı dilde kitaplar satılmaktadır.

Berkalp 1943 yılında, bir anda rakip konumuna geçtiği, karşı komşusu Akba ile birlikte yayın dünyasına girer. 1957'ye kadar şiir antolojileri, çocuk yayınları, Ümit Yaşar Oğuzcan'ın şiirleri, Naki Tezel'in çalışmaları dahil 50'ye yakın kitap çıkarır. Almanya, Danimarka, Bulgaristan, Fransa, Hindistan, Çin ve daha pek çok ülkenin masalları *Dünya Çocuk Masalları* başlığı altında dizi olarak yayımlanır. *Falih Rıfki Atay Konuşuyor* (1945), Enver Behnan Şapolyo'nun *Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi* (1944), Hüseyin Namık Orkun'un *Türkçülüğün Tarihi* (1944) Berkalp yayınıdır. 1944'te çok satan Theodor Kröger'in yazdığı *Unutulan Köy'ün (Sibiryada Dört Sene)* çevirisinin yanı sıra Colette ve Stefan Zweig'in çevirileri de yayımlanır. Bazı kitaplar, günün modasına ayak uydurduğunu gösterir. Örneğin, soğuk savaş yılları başından, Michael Koriakoff'dan *İnsan Olmak İstedim* (1948), Victor A. Kravchenko'dan *Hürriyeti Seçtim* (1948) çevirileri ya da Moskova'da basın ataşesi olarak bulunan gazeteci Memduh Tezel'in *Moskova'dan Geliyorum'u* (1950) izlenen çizginin örnekleridir.

İbrahim Bey'in öteki kitapçılardan farkı dergi çıkarmasıdır. İlk sayısı Temmuz 1945'te yayımlanan ve 12 sayı süren

Şekil 8. Bankalar Caddesi, Maarif Vekâleti önündeki Uğrak, Berkalp Kitabevi, Maarif Vekâleti Yayinevi'nin de bulunduğu dükkânlar. Kaynak: Bankalar Caddesi, 1941(?).

edebiyat dergisi *Ankara*'nın yazı işleriyle Şinasi Barutçu ilgilenmiştir.

Kitapçılığın Sonu ve Otelcilik

Maarif Vekâleti binası 23 Aralık 1947 akşamında çıkan yangın sonucunda yok olur. Birkaç yıl sonra aynı yerde Ulus İş Hanı ve Çarşısı'nın yapımına başlanır. İnşaat ilerledikçe ve inşaat alanı tek katlı dükkânlara doğru genişledikçe çevrenin boşaltılması kaçınılmazdır. 1956'da, Ankara Belediyesi'nin talimatıyla yıkılacak 100'e yakın ticarethane tahliye edilir. Ankara Belediyesi, bu ticarethanelere Şehir Bahçesi'nin cadde cephesindeki dükkânlarda yer gösterir. Berkalp Kitabevi de Ulus İş Hanı ve Çarşısı bitirildiğinde geri dönmek üzere Şehir Çarşısı'na taşınır.

Bu arada İbrahim Berkalp, kitap, kırtasiye ticaretinden elde ettiği kazançla farklı bir iş alanı olan otelcilğe yönelir. 1961'de İstanbul'da Gümüşsuyu'ndaki Opera Oteli'ni yaptırır. O İstanbul'da olduğundan kitabevini kardeşi Ali Berkalp, daha sonra oğlu Ender Berkalp yönetir.

Birkaç yıl sonra Ender Bey'in de İstanbul'a dönmesiyle 1970'lerde kapanan Berkalp Kitabevi'nin sahibi İbrahim Bey, 12 Ocak 1978 günü İstanbul'da vefat etmiştir.

Maarif Vekâleti Yayinevi

1925 yılında Ankara'nın ilk modern yapılarından biri olan Posta ve Telgraf binasının yapılmasından yıllar sonra Bankalar Caddesi'nin girişinden Anafartalar Caddesi'ne kadar uzanan yola *Posta Caddesi* adı verilir. Posta Caddesi'ni kesen ilk sokak Sanatlar Sokağıdır. Cadde ve sokağın tam

buluştuğu noktada yaptırılan Yüzbaşıoğlu Apartmanı'nın ilk ve tek kiracısı Maarif Vekâleti olur. 1939'da bazı birimleri apartmana taşınır. Giriş katına yayın faaliyetini yürüten Neşriyat Müdürlüğü, orta kata Tercüme Heyeti ve Bürosu, üst kata ise Talim Terbiye Dairesi yerleşir.

O dönem Vekâlet'in pek çok kentte açtığı kitabevlerinden biri de Yüzbaşıoğlu Apartmanı'nın altında, Sanatlar Sokağı tarafında bulunmaktadır.

1944 yılında Maarif Vekâleti'nin "neşriyat" hedefleri şöyle açıklanmıştır:

Maarif Vekillığinin neşriyat işlerine verdiği büyük önem Cumhuriyet yıllarında ortaya konulan eserlerin çokluğu ve bu eserlerin mükemmeliyeti için harcanan emeklerin büyüklüğü ile ölçülebilir. Memleketin umumi kalkınmasına önemli hizmetler ifa edecek olan çeşitli neşriyatın kendilerinden beklenen hayırlı neticeleri devlet himayesi altında daha büyük bir sürat ve emniyetle temin ettikleri muhakkaktır. Bu hususu göz önünde tutan Vekillik, bilhassa son beş yıl içinde neşriyat faaliyetini teşkilâtlandırmak ve memleketin pek ziyade muhtaç olduğu ilmî, edebî ve meslekî yayınları geniş ölçüde ortaya koymak ve bunları memleketin en uzak köşelerine varıncaya kadar yaymak için elinden gelen fedakârlıkların hiçbirini esirgememektedir (*Türkiye Cumhuriyeti*, 1944, s. 146).

Maarif Vekâleti, okul ders kitapları, ansiklopediler, lügatlar; Fransız, Alman, İngiliz, Rus, Lâtin, İskandinav, Şark-İslâm, Yunan klasikleri; kılavuz kitaplar, yasalar, çeşitli

şûra ve kongrelerin tutanakları; okul gereçlerinden atlaslar, karneler, haritalardan oluşan geniş bir yayın yelpazesine sahiptir. Satış mağazasında ayrıca İstanbul'daki bazı yayıncıların, İstanbul Üniversitesi'nin, Ankara'daki fakültelerin, Türk Tarih Kurumu'nun, Türk Dil Kurumu'nun yayınları, hatta 1928 Harf Devrimi öncesi eski harfli kitaplar, dergiler de satışa sunulmuştur. Özellikle Hasan Âli Yücel Dönemi (1939-1946), fiyatı düşük tutulmuş Maarif Vekâleti yayınlarının çeşitlendiği, nitelikli kitapların mümkün olduğu kadar çok okuyucuya ulaşması için gayret gösterildiği yıllardır.

Maarif Vekâleti Yayınevi'nin Sanatlar Sokağı'ndaki satış mağazası daha sonra Berkalp Kitabevi'nin yanına, birkaç yıl sonra da Ulus İş Hanı'ndaki dükkânlardan birine nakledilir. Ayrıca Yenişehir'de Gazi Mustafa Kemal Bulvarı üzerinde Gölbaşı Sineması'nın yanında bir şubesi açılır. Yayınevi'nin son satış mağazası 1990'larda Millî Müdafaa Caddesi'ndedir. Millî Eğitim Bakanlığının yayıncılık alanından çekilmesiyle burası da sahneden çıkacaktır.

Haşet (Hachette) Kütüphanesi

Dünyanın pek çok yerinde adını taşıyan şubeleri bulunan bu tanınmış yayın-dağıtım şirketinin, İstanbul'da İstiklal Caddesi'nin tünel ucunda ve Kadıköy'de de şubeleri vardır. Ankara Palas 1928'de hizmete girdiğinde bir şube de burada açılır. Yabancı dillerde kitap, dergi, gazete çeşit-

riyle âdeti bir kültür galerisi olan Haşet daha sonra 1944'te Akba'nın sırasındaki dükkânlardan birine taşınır.

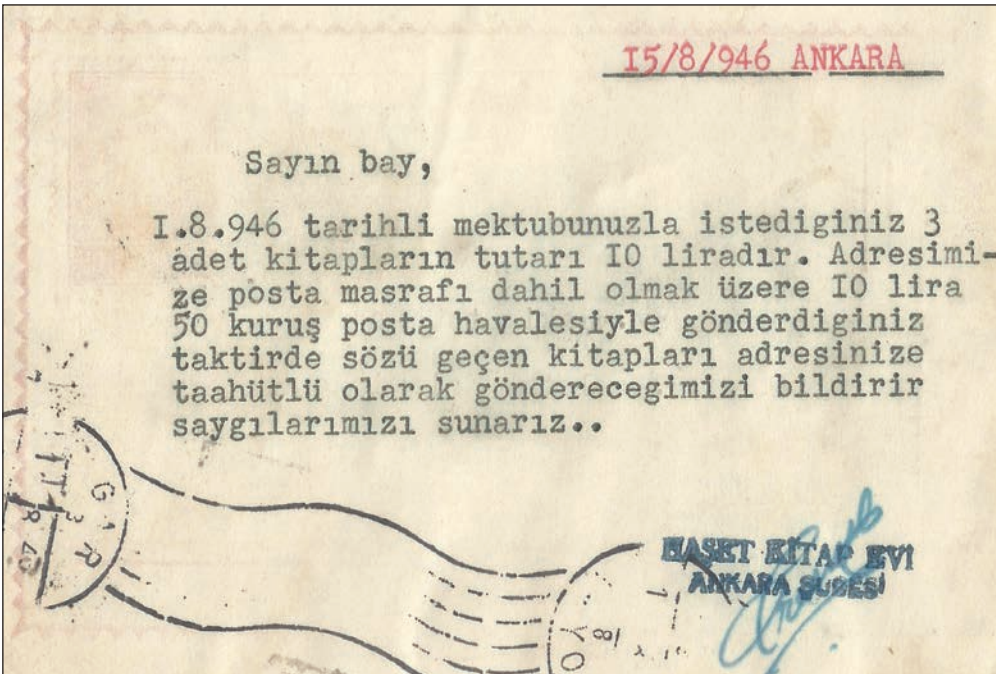
Çoğunlukla Fransızca yayınların bulundurulduğu ve piyasada bulunmayan kitapların ise hemen getirildiği Haşet Kitabevi için hizmette sınır yoktur (Şekil 9):

Bunların Fransa'ya ısmarlanması olanağı bile vardı. Burada da yıllardan beri uzun burunlu, zayıf bir Musevi tezgâhtar çalışırdı. Son derece efendi olan bu kişi, aranıp da bulunamayan nice yayını nasıl yapar ederse, İstanbul'dan, hatta Paris'ten getirir ve meraklı müşterisine verirdi (Akgün, 2008, s. 126).

Haşet'in plaklar aracılığıyla yabancı dil öğreten bir meto-

dundan satışını yaptığını da şu gazete ilanından öğreniyoruz: Gramofon plâkleriyle yabancı dil öğrenme metodunun İngilizce, Fransızca ve Almancasından mahdut bir parti, büyük müşkilâttan sonra İngiltere'den geldi. Metodu görmek ve izahıyla beraber evde 8 gün parasız tecrübeye almak isteyen muhterem müşterilerimizin, mal tükenmeden müracaatlarını ehemmiyetle tavsiye ederiz ("Linguaphone," 1941).

Haşet, Şehir Çarşısı kaldırılıp yerine 100. Yıl Çarşısı yaptırılmadan önce Yenişehir'e taşınanlardandır. Önce Bayındır Sokak'a ardından, Ziya Gökalp Caddesi'nde bulunan Fransız Kültür Derneği'nin karşısında bir mağazaya taşınır. Sonra da Ankara'dan çekilir.

Şekil 9. Posta kartındaki bu yazışmasından Haşet Kitabevi'nin müşterilerine uzaktan sipariş hizmeti de sağladığı görülmektedir. Kaynak: Haşet Kitap Evi, 1946.

Tarhan Kitabevi

Tarhan Kitabevi, 1951 yılında Yurt Sokak 6 numarada açılır. Ağırlıklı olarak İngilizce kitap ve dergilerin satışının yapıldığı bu kitabevinin sahibi Kıbrıs kökenli İzzet Tarhan hakkında çok fazla bilgi bulunmamasına rağmen, *Ulus* gazetesinde tefrika edilen bazı yabancı romanların ve Berkalp Kitabevi tarafından basılan Edison [Tesla] Marshall'ın romanı *Yankee Pasa'nın* çevirilerini yaptığı bilinmektedir.

Tarhan Kitabevi sonraki yıllarda önce Atatürk Bulvarı üzerine taşınır (Şekil 10), ardından 1970'lerde biri Bayındır Sokak'ta diğeri Sakarya Caddesi'ndeki Soysal Han'da olmak üzere ve iki ayrı yerde açılır. 1990'larda faaliyet gösterdiği Selanik Caddesi'ndeki (Şekil 11) yeri son adresidir.

Tarhan Kitabevi'nde İngilizce kitap ve dergilerin yanı sıra başka dillerde yayınlar, klasik batı müziği plakları, çoğu kitabevinde olduğu gibi, pul, kartpostal, kırtasiye de satılmaktadır. İzzet Bey, yabancı yayınlar üzerinden güçlü bir abone sistemi kurmuş, Türk Eğitim Derneği'nin Yenişehir Lisesi 1951'de kolej olunca İngilizce ders kitaplarının çoğu Tarhan Kitabevi aracılığıyla getirtilmeye başlanmıştır.

Yayıncılık da yapan İzzet Tarhan, aralarında Baha Ögel'in Fransızca gramer kitapları, Rasim Adasal'dan bir kitap, Arkeolog Nuri Gökçe'nin *Ankara Traianus Portresi* (1957), Nasrettin Hoca'yla ilgili biri Fransızca iki kitap, Alderson-Fahir İz imzalı İngilizce-Türkçe *Oxford Sözlüğü*'nün de bulunduğu 10 civarında kitap basmıştır.

İzzet Tarhan'ın 1996'da ölümünden sonra kitabevi, birkaç yıl daha varlığını korur ve 2002 yılında kapatılır.

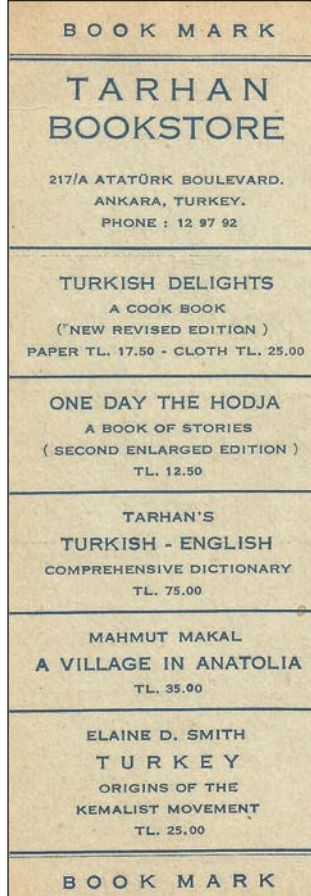
“Eski” Kentte Diğer Kitapçılar

Ulus gazetesinin 1 Eylül 1936 tarihli nüshasında yer alan “Alâka Kesilmesi” başlıklı bir ilan, Anafartalar Caddesi'nin Samanpazarı civarında Cumhuriyet Kütüphanesi adıyla bir kitabevinin varlığını düşündürmektedir:

Samanpazarı'nda [Cumhuriyet Kütüphanesi'ni] içindeki mobilya ve ticarî emvalini sahibi Mehmet Turan'dan peşinen satın aldım. Mezkûr dükkânda Mehmed Turan'ın 31 Ağustos 1936 tarihinden itibaren katıyen alâkası kalmadığı gibi ben de mumaileyhin hiçbir surette alacağı ve borçları ile alâkası olmadığını ilan eylerim. Ankara Kurtuluş Mahallesi Aynalı Çeşme Sokağında 18 Numaralı evde Mustafa oğlu İhsan İnan.

Ancak, Mehmet Turan'ın kim olduğu, burayı devralan İhsan İnan'ın, daha sonra orayı kitabevi olarak mı işlettiği bilinmemektedir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarının Ankara'sında, sadece kırtasiye satan işyerlerinin bazılarının adları önünde ya da arkasında kitap, kütüphane sözleri geçer. Bazı yıllıklarda, telefon rehberlerinde bu ticaret firmaları, kitapçı, kitabevi sütunlarında yer alırlar. Bunları esas uğraşın kitap olduğu yerlerden ayrı tutmak gerekir. Ayrıca yine geçmiş zamanda bazı gazete, dergi, tütün, sigara, pul, piyango bileti, vb. satan küçük gazete bayileri, dükkân, büfe çalışanlar da işyerlerini kitabevi olarak adlandırırılar. Cumhuriyet Kütüphanesi'nin böyle bir yer olup olmadığı belli değildir. Fakat Suhulet Kitabevi bu tür yerlerdendir ve Anafartalar Caddesi'nde Susam Sokağı'nın başındaki küçük dükkânda hizmet vermiştir. Ali Bitik'in dükkânının, Semih Lütfi Erciyaş'ın İstanbul'daki Suhulet Kütüphanesi ile ilgisi yoktur.

Şekil 10. Tarhan Kitabevi'nin Atatürk Bulvarı 217/A adresinde hizmet verdiğini gösteren kitap ayracı. Kaynak: Turan Tanyer Arşivi

Şekil 11. Tarhan Kitabevi'nin Selanik Caddesi 19/A adresinde hizmet verdiğini gösteren kitap ayracı. Kaynak: Turan Tanyer Arşivi

Ceyhun Atuf Kansu, çocukluğunda yaptığı bir gezintisini anlatırken Ali Bitik'in dükkânını da tanıtır:

Bir küçük dükkandı Ali Bitik'in gazete dükkânı, Ankara'nın tek gazetesini, Hâkimiyet-i Milliye'yi ve İstanbul gazetelerini satardı, Cumhuriyet, Son Posta, Milliyet, Akşam... ve birtakım kitaplar: Aka Gündüz'ün, Reşat Nuri'nin romanları, Jules Verne'in kitapları. Cigara da satıyordu... (1973, s. 126)

Faik Ambarcıoğlu'nun sahibi olduğu Çankaya Kitabevi, Anafartalar Caddesi'nin başında, Sümerbank binasının yanında Ankaralı Şakir Bey'e ait olan iki katlı binanın altındadır. İş Bankası-Muhittin Baha Pars ortaklığı olan Sinema-İş Limited Şirketi'nin sinemalarından Yeni Sinema'yla kapı komşusudur. Aydın Sami Güneşçel, Çankaya Kitabevi'nden "Yere taş bile döşetmemiş, topraklı. Pis bir dükkandı." diye söz eder (Yüksel ve Türkoğlu, 2001, s. 25). 1947'de Ambarcıoğlu'nun yanında birkaç ay çalışan Turgut Koraltan ise işyeriyle ilgili şu bilgiyi verir:

O zamanın ilim kitaplarını biz satıyoruz. Siyasal'ın Hukuk'un kitaplarını. Hiç unutmam Zeki Velidi Togan'ın *Türkili Türkistan Tarihi* [Bugünkü Türkili (Türkistan) ve Yakın Tarihi] yeni çıkmış, peynir ekmek gibi giderdi. Ayrıca güzellik fitnes mitnes, kuvvet muvvet dergileri de satardık, 125 kuruşa, pahalıydı.... Kanaat Yayınları'nın bütün kitapları vardı ve çok iyi satılırdı: İngiltere Tarihi, Rusya Tarihi, Türkiye Tarihi, Herodot Tarihi... (Yüksel ve Emiroğlu, 2000, s. 226).

Ambarcıoğlu hakkında tek bilgi kaynağı olan Koraltan'ın söylediğine göre, Çankaya Kitabevi Anafartalar Caddesi'nin başından ayrılarak önce Kurşunlu Cami'nin karşısındaki bir apartmanın ikinci katında tutulan daireye, oradan da Doğumevi'nin karşısına geçer.

1940'lı yılların bir diğer kitabevi, Anafartalar Caddesi'nde Adliye binasının yanında 237/2 numaradaki İzzet Arda'ya ait Arda Kitabevi'dir. "Almanca yazılmış, teknik, tıp, kimya, politik gibi ağır ve ciddi eserlerle, kadın model ve patronlarının en ince zevkleri ile tatmin eden çeşitleri, müzisyenlerimizin mütehasir buldukları orijinal nota ve sanat dahilerinin hayatlarına ait şaheserler..." bulundurulmakta, "Almanca eserler hakkında her nevi siparişler uçakla..." getirilmektedir ("Arda Kitabevi," 1949). İzzet Arda eski kitap alım-satımıyla da uğraşmaktadır (Şekil 12).

Yine o yıllarda, Ulus Meydanı'nda, Anafartalar Caddesi'nin başında Haşim Erginer Kitabevi ile Nizam Payzın Kitabevi bulunmaktadır. 1950'lerde Anafartalar Caddesi

Çocuk Esirgeme Kurumu altındaki dükkânlardan birinde Ahmet Kılıç'ın gazete, kırtasiye ve kitap mağazası olan Saray Kitabevi (Şekil 13) açılır. Saray, bugün de aynı yerdedir, daha çok okul araç gereçleri satır. Daha aşağılarda, Hamamönü'nde, yine 1940'larda görünen Namık Evren'in Millet Kitabevi vardır (Şekil 14).

1944'deki bir gazete haberinden, Şehir Çarşısı 8 numarada faaliyet gösteren, aynı zamanda kırtasiyecisi olan Dilmen Kitabevi'nin, "kiralık kitap servisi" ile diğer kitabevlerinden ayrıldığı anlaşılmaktadır:

...Burada kiralık olarak İngilizce roman, şiir, piyes, tenkit, tarih, felsefe, ruhiyat, içtimaiyat gibi mevzulardan başka en son çıkan umumî ilmi eserler, matematik, fizik, kimya, coğrafya, nebatat, hayvanat, biyoloji, heyet hakkında kitaplar ve yahut meselâ, tıp, mühendislik, ticaret, teknoloji veya tayyarecilik gibi mütenevvi [değişik] ihtisas sahalarında bir çok eserler, musiki, temsil ve temaşa ve umumiyetle sanat hakkında bir çok ciltler mevcuttur... ("Kiralık İngilizce kitaplar," 1944).

Dilmen'in bu girişimine karşın, Akba sahiplerinin şu ifadelerinden kitap kiralama işine sıcak bakmadıkları anlaşılmaktadır:

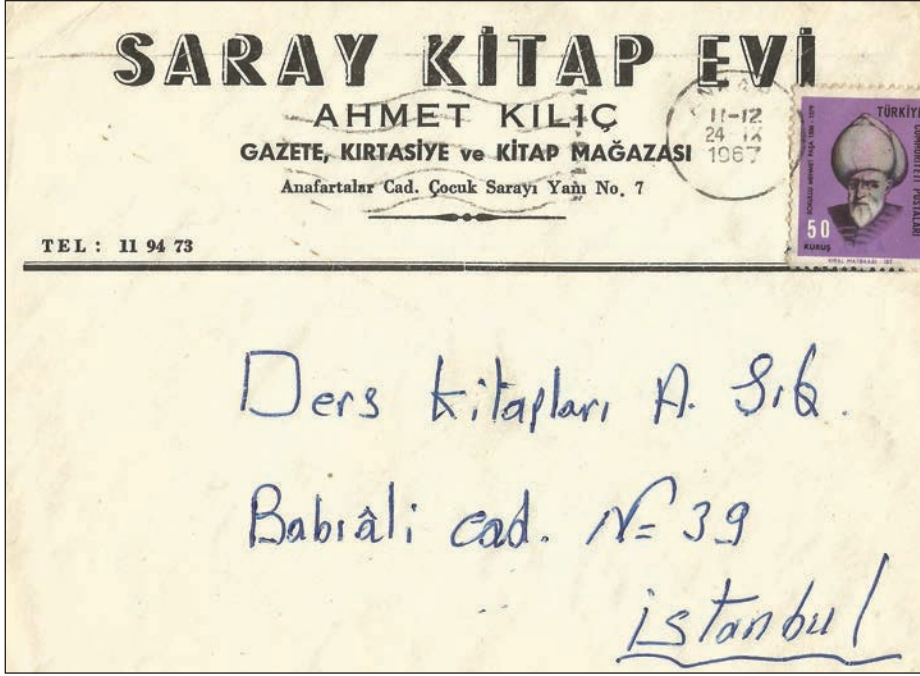
Tüccar zihniyeti ile değil de idealist bir kitapsever olarak konuşmak lâzım gelirse, bir kitabı hem okumak hem de onun sahibi olmak iyi bir şeydir. Kıymetli bir kitabı alıp güzelce açarak okumak ve sonra kütüphaneye koyup el altında bulundurmamak ve her lüzum hasıl oldukça müracaat edebilmek büyük bir avantaj olmak lâzım gelir. Kıymeti az olan yahut sadece eğlence için okunacak kitaplar ise zaten ucuzdur (Ebciöglü, 1943, s. 24).

Şekil 12. Arda Kitabevi'nin eski kitap alım-satımını gösteren bir gazete ilanı.

Kaynak: Arda Kitabevi, t.y.

Şekil 13. Ahmet Kılıç'a ait Saray Kitap Evi'nin antetli zarfı.
Kaynak: Saray Kitap Evi, 1967.

Şekil 14. Namık Evren'e ait Millet Kitabevi'nin fatura başlığı.
Kaynak: Millet Kitabevi faturası, no: 73, 1954.

Aydın Sami Güneyçal'ın hatırladığı yerler arasında da Efrahim Bey'in sahibi olduğu Ankara Kitabevi'nin adı geçer:

Posta Caddesi'nde Belediye Sebze Halî'nin karşısından aşağıya merdivenle inilirdi. Gazi Lisesi'ne kadar ulaşan dar sokakta, evlerin altı dükkandı. Efrahim Bey orada bakkallık yaparmış. Sonra orayı bırakmış, [Ankara Kitabevi ile] kitap ve kırtasiyeciliğe dönmüş Ulus İş Hanı'nın içinde. Daha sonra oğlu devam ettirdi. Bir süre sonra yakınına Fıratlı Kitabevi açıldı (Yüksel ve Türkoğlu, 2001, s. 25).

Ulus merkezli Tümen Kitabevi'nin geçmişi de eskidir. 1930'ların başında Hacıbayram'a giden yolun ağzında, Kuyulu Kahve'nin önünde tezgâh açıp kitap satan Ali Tümen, 1936'da Anafartalar Caddesi'nde Yeni Sinema'nın yanında, 27 numaralı dükkânı alır ve tütün, ağızlık, pul,

piyango bileti satmaya başlar (Şekil 15). İş hacmini genişleterek kırtasiye ve büro eşyaları satışından sonra kitapçılığa döner. Ulus'taki çevre düzenlemesi sonrasında Atatürk Bulvarı'nda Koç Apartmanı'nın yanındaki apartmanın altındaki dükkâna taşınır. Aydın Sami Güneyçal, Yenişehir'deki Tümen Kitabevi ile ilgili olarak şunları söylemektedir:

Sahibi Ali Tümen, Türkistan diyelim, oralardan gelmiş. Dükkânlarda çalışanlar da hemşerisiydi. Çok dürüst insanlardı. Tümen Kitabevi'nde her çeşit kitap bulunmakla birlikte, genellikle milliyetçi, ırkçı, Turancı yayınlar daha çoktu. Arayanlar doğruca oraya giderlerdi. Zeki Velidi Togan'ın kitapları orada satılırdı. Kırtasiye de vardı. Ali Tümen saçları ağarmış, oturaklı, ciddi bir insandı. Ölümünden sonra dükkânın idaresi tahsilli, kibar, meziyet sahibi iki kızına geçti. Daha sonra bina yıkıldı (Yüksel ve Türkoğlu, 2001, s. 31).

Yenişehir ve Enver Akba

1925'ten sonra Yenişehir'de kısa sürede bahçeli evler, apartmanlar, apartmanların altında pastaneler, lokantalar, ordu evi, otel, resmî kurumlara ait yapılar boy göstermiş, su deposu, havagazı fabrikası yapılmış, 1939'da sineması da açılmıştır. Fakat o yıllarda Yenişehir'de hâlâ bir kitabevi yoktur ve Yenişehirli, kitap, kırtasiye malzemesi ihtiyaçları için Ulus'a gitmektedirler. 1940 yılında Bilâl Akba'nın küçük kardeşi Enver Akba, Akba, Haşet, Tarhan, Tümen kitabevlerinden çok önce Yenişehir'e taşınmış ve semtin ilk kitabevini açmıştır.

Akay Kitabevi Yenişehir'de Atatürk Bulvarı'nda bir apartmanın altındaki iki katlı dükkânda faaliyet gösterir. Türkçe ve yabancı kitaplar, dergiler, gazeteler, zengin kırtasiye reyonu ile alanında Yenişehir'in en gözde mekânıdır (Şekil 16). Alışverişi hızlandırmak ve çekici kılmak için promosyonlar uygulanır.

Enver Akba yayıncılığa da el atar ve 1943-1968 yılları arasında yaklaşık 50 kadar kitap yayımlar. Turan Aziz Baler'den *Beyoğlu Piliçleri* (1946), Ragıp Ögel'in Türkçesiyle Carlo Collodi'nin *Pinokyo*'su, Eleanor H. Porter'dan *Pollyanna* (1946), Roger Lancelyn Green'in altı ciltlik *Altın Masallar* serisi (1966), Romain Rolland, Truman Capote romanlarının; Albertine Morin Labrècque'nin, Chopin'in, Schumann'ın, Beethoven'ın, Mendelssohn'un biyografilerinin çevirileri bu kitaplar arasındadır. Enver Bey, genellikle Sami Güner'in fotoğraflarını kullanarak Ankara yayın yaşamına Ankara manzaralarının yer aldığı renkli kartpostallar ile de katkıda bulunmuştur.

Yenişehir'in kitapçılıkta ve yayıncılıkta yıldızı olan Akay Kitabevi, sonraki yıllarda önemini kaybeder. Aydın Sami Güneçal, Akay'ın 1960'lı yılların başındaki durumundan şöyle söz eder:

Ben kendisiyle 1962'den sonra tanıştım. Birkaç yıl sonra işiyle pek ilgilenmez oldu, mağazaya akşamları uğramaya başladı... Böylece, ilgisizlikten Enver Bey battı. Parasını ödemediği adam pek çoktu, herkes yaka silkerdi. Dükkân büyük değildi ama aşağısı depo idi. Bir gün dükkânın önüne büyük bir sandık koydular, içinde kitap. Yıllarca önce basılmış, konsinye bırakılmış, sahiplerinin gide gele istemekten usanıp peşini bıraktığı kitaplar. Onları, "bu kitaplar şu fiyat-tan" şeklinde çok ucuz fiyatlarla sattı. Dükkân kapandı. Enver Bey'in İstanbul'a taşındığını duyduk (Yüksel ve Türkoğlu, 2001, s. 30).

Şekil 15. Ali Tümen Kırtasiye ve Kitap Evi'ne ait fatura başlığı.
Kaynak: Ali Tümen Kırtasiye ve Kitap Evi faturası, no: 2163, 1954.

Şekil 16. Akay Kitabevi'nin okul kitapları ve kırtasiye ile ilgili gazete reklamı.
Kaynak: "İlk-orta-lise okul kitapları," 1954.

Yenişehir'in Diğer Kitabevleri

Ulus gazetesinin Şeker ve Kurban Bayramları'nda yerini alan Kızılay gazetesinin 1941 yılı nüshalarında, bayram kutlama ilanı veren firmalar arasında Atatürk Bulvarı'ndaki Şen Kitap ve Kırtasiye Evi'nin adı görülür. Kitabevi'nin antetli zarfı üzerinde, burada "Yerli ve yabancı her dilde kitap, gazete, mecmua ve bilimum mektep levazımata" satıldığı, "Foto Amatör işleri"nin görüldüğü belirtilmiştir (Şekil 17). Şencan kardeşlere ait bu kitabevi kitap da basmıştır ve Mahir Öğütçü'nün *Muz: Türkiye ve Cihan Muzculuğu* (1944) bunlar arasındadır.

Atatürk Bulvarı üzerinde Yenice Apartmanı altında 9 Ekim 1944 günü Haşim Köstem'in açtığı Kültür Kitabevi de tıpkı Dilmen Kitabevi gibi kiralık kitap sistemiyle çalışmıştır ("Kültür," 1944). "İngiliz Kültür Heyetinin Türkiye Şubesi emrindeki yayınlarla beraber, İngilizce olarak basılmış her çeşit" kitap satılmış (Orak, 1946, s. 243) ayrıca geniş salonu resim galerisi olarak kullanılmıştır.

Şekil 17. Şen Kitap ve Kırtasiye Evi'nin, kitap, gazete ve kırtasiye malzemesi satışının yanı sıra amatör fotoğrafçılık da yaptığını gösteren antetli zarf örneği.

Kaynak: Şen Kitap ve Kırtasiye Evi, t.y.

Birkaç yıl sonra Atatürk Bulvarı'nda Tuna Caddesi'nin başındaki boş arsaya yaptırılan İşçi Sigortaları Hanı'nın altında (Çevik, 1990, s. 27) 1953'te Kültür Kitap ve Kırtasiye Evi kurulur. İslam Günok, Hikmet Solmaz ve İsa Solmaz kitabevinin üç ortağıdır (Şekil 18).

Otuz yıl kadar bu binada hizmet veren Kültür Kitabevi, bulunduğu hanın yıkım kararının alınmasıyla Galerî Kültür adını alarak Selanik Caddesi'ne taşınmış, daha sonra Yeni Galerî Kültür adıyla işletilmiştir.

Haftalık *Akis* dergisinin bir sayısında, hakkındaki yazıyla birlikte kapağında resmi de verilen Cahit Zamangil, Meşrutiyet Caddesi'nin ilk kitapçı dükkânı olan *Hür Kitabevi*'nin sahibidir. Kitap ve kırtasiye ticaretine başlamadan önce Trabzon milletvekilidir. 1954'te seçimi kaybedince kendi deyimiyle artık "bir tüccar, bir esnaf" olur ("Kapaktaki," 1956, s. 27). Kitabevinde, kalem, defter, elişî kâğıdı gibi kırtasiye malzemelerinin dışında Türkçe, İngilizce kitaplar, çizgi romanlar satılmıştır. Meşrutiyet Caddesi yıllar içerisinde çok değişmiş, Hür Kitabevi bulunduğu yerden çıkarak caddenin yukarısında, Boğaziçi Pastanesi'nin karşısına taşınmıştır. Müzikseverler Orkestrası'nın üyesi de olan Cahit Bey yeni dükkânında müzik âletleri de satmıştır. Kurucu Meclis üyeliği ve İş Bankası Yönetim Kurulu üyeliği de yapan Zamangil, 4 Mayıs 1980 günü Ankarada vefat etmiştir.

Cemal Küflü'nün oğlu Ahmet Tefvik Küflü gazetecidir. Babasının önerisiyle Yenışehir'de sahibi oldukları bir apart-

Şekil 18. İslam Günok, Hikmet Solmaz ve İsa Solmaz ortaklığıyla kurulan Kültür Kitap ve Kırtasiye Evi'ne ait antetli zarf.

Kaynak: Kültür Kitap, t.y.

manın altında 1950'li yıllarda kitapçılık yapmıştır. O da geçmiş günlerini şöyle özetler:

Bilgi Kitabevi 25 Aralık 1955 günü açıldı. O zamanki ticari defter kayıt nizamına göre on günlük bir süre seçeneğine dayanarak 1 Ocak 1956 tarihinde açılmış gözüktü... Bilgi Kitabevi bugünküne oranla küçük bir yerdi. Alanımızı genişletmek için dışarıya tezgâh açardık. Kısa bir süre sonra ağabeyim işi bıraktı ve aradaki duvarı yıkarak ilk büyümeyi ve cepheyi gerçekleştirdik... Kitap dağıtıcısı yoktu. Her kitabevi İstanbul'dan, yüzde 20-25 indirimli ve ödemeli olarak getirtirdi. Siparişlerimizin mektupla gitmesi ve paketlerin Ankara Yenışehir Postanesi'ne gelmesi en az 10 gün sürerdi. Bu yüzden kitaplar konusunda iyi bir önsezi ve buna dayalı olarak stoklu çalışmak gerekirdi; yoksa 'yok' satardınız. Bilgi Kitabevi o dönemde bu şartları başarılı bir şekilde yerine getirmesiyle önemli bir potansiyel müşteri, kitap alıcıları için aranan bir adres oldu, çabuk tanındı ve yaygınlaştı. İş, cirosu çok iyiydi ve günün her saati kalabalıktı. Çıkan kitaplardan 150-200 adet ödemeli sipariş veriyor veya İstanbul'a gittiğimde peşin parayla alıyordum. Bu mübâayalar yayınevlerine ferahlık getiriyordu... Bu siparişler, bir bakıma kitabın maliyetini çıkarmak demektir. Günün her saatinde her kesimden insanı Bilgi Kitabevi'nde görmek mümkündü. Güzel tesadüfler olur, bazı randevular da orada verilirdi (Coşkun, 2011, ss. 261-262'de aktarıldığı gibi).

1934'te Bursa'ya yerleşen Mumcu orada Ankara Kitabevi'ni açmıştır. 1957'de Bursa'dan ayrılarak Ankara'ya taşınmış (Akkılıç, 2002, s. 1190) ve kitabevini Öztrak ailesinin Bulvar Apartmanı'nın altındaki pasaj içerisinde açmış ve daha çok tıp kitapları satmıştır. Sami Önal'ın, "özenli giyimi, uygarca davranışları ile müşterilerinin ilgisini çeken bir Cumhuriyet aydını" olarak tanımladığı (2000, s. 13) Zeki Mumcu, 9 Nisan 1983 günü Ankara'da vefat eder.

1950'li yıllarda, bugün geride sadece adları kalan Aksoy, Gölbaşı Sineması'nın yanındaki Kıbrıs, Necatibey Caddesi'ndeki Fatih kitabevleri de hizmet vermiştir.

Son Sözler

1958'de Ankara'ya gelen Sami Önal, Berkalp, Akba, Zeki Mumcu, Tarhan, Haşet, Tümen, Bilgi kitabevlerinin adlarını vererek, "O kitabevleri ki yalnız Ankara'nın değil, tüm Türkiye'nin kültür yaşamını etkilemiş köklü kurumlarıdır" sözleriyle coşkulu bir dil kullanır (2000, s. 13).

1960 yılına kadar Ankara'da kurulan, kapanan, batan ya da devam eden bu kitabevlerinin ve diğerlerinin kent içerisinde her zaman bir ağırlığı olmuştur. Ancak bunların çoğunluğunun kurumsallaşmadığı da görülmektedir. Kitapçılık mesleği, bir kuşak, nihayet iki kuşak boyu devam etmiştir.

Tarık Edip, Akba, Akay, Berkalp gibi kitabevleri Ankara'da yayıncılığın kuruluşuna öncülük etmişlerdir. Bu bağlamda, Aydın Sami Güneşçali'nin Bilâl Akba ve İbrahim Berkalp için "O zaman Ankara'da kitap basan kitabevi pek yoktu. Bunlar bu işe girişince, yazarlar itimat ettiler, işleri de düzgün adamlardı" hükmü doğrudur (Yüksel ve Türkoğlu, 2001, s. 29'da aktarıldığı gibi).

Öte yandan, Koraltan'ın "Çankaya Kitabevi'nde, kasiyer olarak Azime adında bir kız çalışıyordu" ifadesinden (Yüksel ve Emiroğlu, 2000, s. 225'de aktarıldığı gibi), *Ulus* gazetesine verilen "Tarık Edip Kitabevine bir veznedar bayan alınacaktır. Taliplerin derhal müracaatlarına" ("Araniyor," 1936) ilanından, Sabahattin Ali'nin 1934 yılında yazdığı bir mektubunda, "...İkide birde Ankara'da Hachette kütüphanesindeki Yahudi kızına abayı yakıyorum..." sözlerinden (Sıtkı ve Akin, 1991, s. 218) Ankara kitabevlerinde kadınların 1930'lu yıllarda çalışma hayatına girdiği anlaşılmaktadır. Ayrıca, 1930'larda kitabevlerinin çoğu yabancı yayın bulundurduklarından, yabancı dil bilen satış personeli almışlardır ("Araniyor," 1939; "Araniyor," 1941).

Eski kitabevleri arkalarında belge bırakmadıklarından Ankara'da kitapçılığın ilk yılları ve ilk kitabevleri hakkında

elimizdeki bilgiler yeterli değildir. Ancak şunu biliyoruz ki Ankara'nın yaşanmış ama henüz yazılmamış bir kitapçılar ve kitapçılık tarihi vardır.

Notlar

- 1 Hüseyin Avni Bey gazeteciliğe başladığında Hüseyin Avni Paşa ile karıştırılmamak için Enis Avni adını seçer. Daha sonra adını bir kez daha değiştirerek Aka Gündüz olur.

Kaynakça

- Akba [ilan]. (1932, 21 Temmuz). [*Cumhuriyet* Gazetesi kupürü]. Yazarın nüshası.
- [Akba]. (1934, 14 Mayıs). [Banka muameleti]. Turan Tanyer Arşivi, Ankara.
- Akba Kitabevi ve Kağıtçılık Fotograf Malzemesi. (1934, 16 Aralık). [Semih Lütfi Bey'e gönderilmiş mektup zarfı]. Turan Tanyer Arşivi, Ankara.
- Akgün, N. (2008). *Sokaktaki adamın Ankara anıları*. Ankara: Çankaya Belediyesi.
- Akkılıç, Y. (Yay. Haz.). (2002). *Bursa ansiklopedisi*. İstanbul: BURDEF Yayınları.
- Ali, F. (2011). *Filiz hiç üzülmesin*. İstanbul: YKY.
- Ali Tümen Kırtasiye ve Kitap Evi faturası, no: 2163. (1954, 22 Aralık). Turan Tanyer Arşivi.
- Araniyor [ilan]. (1936, 1 Eylül). [*Ulus* gazetesi kupürü]. Yazarın nüshası.
- Araniyor [ilan]. (1939, 26 Mayıs). [*Cumhuriyet* gazetesi kupürü]. Yazarın nüshası.
- Araniyor [ilan]. (1941, 12 Ağustos). [*Ulus* gazetesi kupürü]. Yazarın nüshası.
- Arcayürek, C. (1983). *Demokrasinin ilk yılları [1947-1951]*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Arda Kitabevi [ilan]. (1949, 6 Ocak). [*Ulus* gazetesi kupürü]. Yazarın nüshası.
- Arda Kitabevi [ilan]. (t.y.). [Gazete kupürü]. Yazarın nüshası.
- [Bankalar Caddesi fotoğrafı]. (1941?). Turan Tanyer Arşivi, Ankara.
- Berlalp Kitabevi. (t.y.). [Henry M. Snyder & Co. 'ya gönderilmiş mektup zarfı]. Turan Tanyer Arşivi, Ankara.
- Bilgi kitap-kırtasiye-yayın tarafından Cevdet Erbek adına kesilen fatura, no: 2518. (1967, 10 Mayıs). Turan Tanyer Arşivi, Ankara.
- Bozok, S. ve Bozok, C. S. (1985). *Hep Atatürk'ün yanında*. İstanbul: Çağdaş Yayınları.
- Cangır, A. (Haz. ve Ed.). (2007). *Cumhuriyetin başkenti* (C. II). Ankara: Ankara Üniversitesi Kültür ve Sanat yayınları.
- Coşkun, C. (2011). Ankara sahhâflarına dair. *Türk Yurdu*, XXXI (285), 256-269.

- Çankaya, M. A. (1969). *Son asır Türk tarihinin önemli olayları ile birlikte yeni Mülkiye tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye şeref kitabı)*, C. III. [Ankara]: Yayl. y.
- Çevik, İ. (1990). *Görüp yaşadıklarım*. Ankara: Yayl. y.
- Haşet Kitap Evi. (1946, 15 Ağustos). [Yazışma]. Turan Tanyer Arşivi, Ankara.
- Ebcioğlu, H. M. (1943). Kitapçılar konuşuyor. *Radyo*, (14), 5-24.
- İlk-orta-lise okul kitapları [ilan]. (1954, 23 Eylül). [Zafer gazetesi kupürü]. Yazarın nüshası.
- Kansu, C. A. (1973). *Cumhuriyet bayrağı altında*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Kapaktaki kırtasiyecisi: Cahit Zamangil (1956, 25 Şubat). *Akis*, 6(94), 27.
- Kemal, M. (1983). *Türkiye'nin kalbi Ankara*. İstanbul: Çağdaş Yayınları.
- Kıralık İngilizce kitaplar kütüphanesi. [ilan]. (1944, 21 Haziran). [Ulus gazetesi kupürü]. Yazarın nüshası.
- Kültür kitabevi [ilan]. (1944, 9 İlkteşrin). [Ulus gazetesi kupürü]. Yazarın nüshası.
- Kültür Kitap ve Kırtasiye Evi. (t.y.). [Mektup zarfı]. Turan Tanyer Arşivi, Ankara.
- Linguaphone [ilan]. (1941, 14 Ağustos). [Ulus gazetesi kupürü]. Yazarın nüshası.
- Millet Kitabevi faturası, no: 73. (1954, 22 Ekim). Turan Tanyer Arşivi, Ankara.
- Onlardan Biri. (1934). İstanbul gazetelerinin Ankara haberleri nasıl gelir?. *Yedigün*, 43(3), 24.
- Orak, H. (1946). *Türkiye kılavuzu* (Cilt I). Ankara: İbrahim Horoz Basımevi.
- Önal, S. (2000). Ankara sahafları ve kitapçıları üzerine bölük pörçük anılar. *Kebikeç*, 10, 11-14.
- Saray Kitap Evi. (1967). [Mektup zarfı]. Turan Tanyer Arşivi, Ankara.
- Sıtkı, A. ve Akın, D. (Yay. Haz.). (1991). *İki gözüm Ayşe*. İstanbul: Ataol Yayıncılık.
- Sönmez, S. (Haz.). (2009). *Aıdan Z'ye Sabahattin Ali*. İstanbul: YKY.
- Şapolyo, E. B. (1967). *Mustafa Kemal Paşa ve Milli Mücadelenin iç alemi*. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitapları.
- Şen Kitap ve Kırtasiye Evi. (t.y.). [Bay Hasan adına gönderilmiş mektup zarfı]. Turan Tanyer Arşivi, Ankara.
- Tarık Edip Kitap Evi. (t.y.). Turan Tanyer Arşivi, Ankara.
- Türk ticaret salnamesi*. (1927). İstanbul: Orak Ticaret ve Sanayi Evi; İktisadi Tetkikat, Neşriyat ve Muamelat Türk Anonim Şirketi.
- Türkiye Cumhuriyeti Maarifi 1923-1943*. (1944). Ankara: Maarif Matbaası.
- [Ulus Meydanı fotoğrafı]. (t.y.). Turan Tanyer Arşivi, Ankara.
- [Ulus Şehir Bahçesi fotoğrafı]. (1933?). Fotoğraf ve Kartpostal Arşivi (2059). Vehbi Koç ve Ankara Araştırmaları Merkezi (VEKAM), Ankara.
- Veliyettin, O. (1930). *Ankara rehberi 1930*. Ankara: Hâkimiyet-i Milliye Matbaası.
- Yüksel, A. ve Emiroğlu, K. (2000). Ankara kitapçılık tarihi üzerine notlar -I- Cumhuriyet Dönemi'nde Ankara'da sahaflar, "Külüstür Turgut" ile yaptığımız söyleşi. *Kebikeç*, 9, 223-236.
- Yüksel, A. ve Türkoğlu Ö. (2001). Ankara kitapçılık tarihi üzerine notlar -II- Cumhuriyet Dönemi'nde Ankara'da sahaflar, "Aydın Sami" ile yaptığımız söyleşi. *Kebikeç*, 11, 17-35.